

NACIONALNA DRŽAVA I IZAZOVI GLOBALIZACIJE* (Nacrt istraživanja)

Apstrakt: U nacrtu ovog projekta raspravlja se o izazovima pred kojim se nalazi nacionalna država u dinamičnim procesima globalizacije. Prvo se nastoji odrediti pojam globalizacije kao decentralizovani proces kondenzacije i homogenizacije prostora i vremena a zatim se ukazuje na ambivalentnu strukturu diskursa o globalizaciji – njegovu semantičku i pragmatičku dimenziju. Potom se izlaže neoliberalno gledište o eroziji i slabljenju nacionalne države usled premoći globalnog kapitalističkog pogona, kako u pogledu njenih tradicionalnih funkcija tako i u pogledu njenog internog i eksternog suvereniteta. Protiv neoliberalne teze o eroziji nacionalne države izneseni su mnogi uglavnom empirijski argumenti. Neki od njih su prezentovani u ovom tekstu. Poenta ove argumentacije sastoji se u generalnom stavu da između erozije nacionalne države i procesa globalizacije ne postoji jaka veza. U skladu sa prezentovanim kritičkom argumentacijom tvrdi se da u uslovima globalizacionih procesa samo ona društva iza kojih stoji jaka i stabilna država imaju izgleda na uspeh. Politika a ne ekonomija i dalje dominira međunarodnim odnosima. Naglašavanje momenta državne politike otvara novu perspektivu u razmatranju procesa globalizacije. Tekući globalizacioni procesi ne mogu se razumeti nezavisno od geopolitičkih interesa i promene balansa svetske moći. Tekst se završava ukazivanjem na ideološkičnost neoliberalnog diskursa o globalizaciji propitivanjem druge bazične i nereflektovane pretpostavke ovog diskursa po kojoj su procesi globalizacije u isto vreme i procesi emancipacije. Oспорavanjem nužne veze između globalizacije i emancipacije gradi se pozicija sa koje je moguća normativna kritika tekućih procesa.

Ključne reči: globalizacija, globalistički diskurs, nacionalna država, geopolitički odnos moći, ideologija, emancipacija.

Diskurs o globalizaciji i promena političke perspektive

Slomom sistema realsocijalizma došlo je ne samo do promene globalnih odnosa moći nego i do rekonfiguracije političke percepcije

* Članak je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Mogućnost primene modernih filozofsko-političkih paradigmi na procese društvene transformacije u Srbiji/Jugoslaviji*, koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije (br. 2156).

i mišljenja, usled nestanka (geo)političke perspektive potencijalnog sukoba kapitalizma i socijalizma. Bivša intelektualna levica koja je svoj program gradila na „kritici svega postojećeg“, danas je snaga koja prednjači u zahtevu „pristajanja na sve pozitivno“. Simulacija kritičkog angažmana u velu verbalnog radikalizma u ime odbrane ljudskih prava ne može prikriti njeno odustajanje od zahteva za dubokim strukturnim promenama sveta u kome živimo i pristajanje na status quo (Frank, 1995: 142). Emfatično insistiranje na poštovanju osnovnih ljudskih prava i izgradnji demokratskih institucija kao temelja novog socijalnog i političkog poretka išlo je zajedno sa revitalizacijom političkog mita o svemoći tržišne privrede, koja je u međuvremenu dobila „status religije“ (Negt, 1991: 298-9). Kritika kapitalizma je odbačena ili u najboljem slučaju svedena na političku i teorijsku marginu. Njeno mesto je preuzela, na Istoku s manje rezervi nego na Zapadu, neoliberalna ideologija, čija su retorika i topoi postali obavezujuća mesta javnog i političkog govora.

Uporedo s ovim počinje da buja i diskurs o globalizaciji. Reč globalizacija nakon 1990. postaje jedna od najfrekventnijih reči socijalne i političke teorije potiskujući na stranu mnoge pojmove do tada vladajućih paradigmi. Do početka 80-tih radije se govorilo o internacionalnim nego o globalnim odnosima. Danas je reč globalno prevalentna pa se govori o globalnom tržištu, globalnim odnosima, globalnim komunikacijama, globalnim institucijama; (Scholte 1996: 45). U okviru razuđenog diskursa o globalizaciji, jedno od najprisutnijih mesta je teza o nestanku nacionalne države (iznesena u velikom broju varijacija – slabljenje, zastarelost, suvišnost, odumiranje...). Prema ovoj tezi, u njenoj mekoj varijanti, napredovanje procesa globalizacije čini nacionalnu državu sve manje relevantnom (Habermas 2000, Giddens 1999) dok se u jačoj verziji kaže da je slom i išeznuće nacionalne države „neizbežna konsekvencija ekonomske globalizacije“ (Rorty 1997). Pri tome nije teško primetiti da priča o slabljenju nacionalne države nema samo status uvida – deskripcije u stanje stvari nego i status programske teze sa jasnim političkim nabojem. To se pokazuje kroz sve prisutnije zahteve za izgradnju globalnog civilnog društva i konstituisanja globalnog parlamenta i svetske vlade. To su za sada uglavnom projekti raznih nevladinih organizacija, ali imaju i podršku u krugovima poslovnih i finansijskih elita (Strauss, 2001). Globalistički diskurs, u isto vreme, prati i kritički stav prema protiv-

nicima globalizacije (teritorijalisti, nacionalisti, konzervativci, levičari, tradicionalisti, fundamentalisti...) koji, istina, ne mogu sprečiti ali mogu otežati, usporiti i povećati socijalne troškove globalizacionih procesa koji su u krajnjoj instanci, prema promoterima ovih inicijativa, na korist celog čovečanstva. Ovo gledište, kao konsekventni izvod zahteva za minimalnom državom (što više tržišta to manje države), najotvorenije i s najmanje rezervi je formulisano kod zagovornika neoliberalne doktrine (Scholte, 1996: 50-51).

Pre nego što iznesemo neke od osnovnih argumenta u prilog ili protiv teze o krizi i eroziji nacionalne države, treba ukazati na ambivalentnu prirodu diskursa o globalizaciji. On upućuje ne samo na fenomen globalizacije nego je i konstitutivni element ovog fenomena. To znači da ovaj diskurs sa njegovim komplementom u tezi o „smrti nacionalne države“ treba razmotriti kako u dimenziji iskaza o predmetu, tako i u domenu njegove pragmatike – tematizujući samu priču i njene komunikativne efekte kao integralni moment samih globalizacionih procesa.

Određimo li *globalizaciju* kao proces univerzalizacije kapitalističkog sistema proizvodnje a sam *kapital* kao istorijski specifikovan oblik društvene komunikacije u koji stupaju članovi zajednice, onda globalizaciju kao krajnji izvod bezsubjektne logike kapitala treba razmotriti u skladu sa tezom da produkcionni odnosi proizvodnje postoje samo u jedinstvu sa kulturnim obrascima u kojima se odvijaju ili jednostavnije da nema proizvodnih odnosa [u ovom slučaju globalnog kapitalističkog sistema] nezavisno od oblika svesti u kome se oni reprodukuju (Korš 1970: 78). Stoga se priča o globalizaciji i eroziji nacionalne države ne sme svesti samo na deskripciju funkcionisanja anonimne logike kapitala na globalnom nivou, nego se ona, između ostalog, mora dopuniti i analizom diskursa o globalizaciji kao svojevrsne mreže topika koji „upravljaju životom jezika“ (Bart 1975: 38), istovremeno kontrolišući ga i uprežući u promociju, nikad do kraja artikulisanih interesa i odnosa moći. Promene u diskursu treba shvatiti ne samo kao simptom promena u predmetu refleksije, pa kad je reč o društvu onda *eo ipso* i u strukturi moći nego i kao bitan moment strukturisanja novih odnosa moći. Upravo u ovoj dvostrukoj optici treba reflektovati i iznesene tvrdnje o slabljenju kompetencija nacionalne države i njenom isčezavanju.

Određenje pojma globalizacije i nacionalne države

Reč globalizacije signalizira bitne promene koje su se odigrale i postale prisutne u svesti krajem XX veka. Ona s jedne strane ukazuje, na decentralizovane procese homogenizacije i kondenzacije prostora i vremena koji se odigravaju usled razvitka moderne, posebno informatičke tehnologije. S druge strane ona je oznaka za proces primerenog formiranja kolektivne svesti o svetu kao jedinstvenoj celini (Giddens, 1990: 520). Shodno ovom određenju globalizacija je proces, a ne stanje (Nye 2000). Među mnogim teoretičarima postoji raširen konsenzus o tome da su procesi globalizacije nezaustavljivi jer slede kako iz logike kapitala kao vladajućeg modela društvenih odnosa tako i iz prirode samog tehničkog pogona. Prema F. Fukuyami, univerzalni karakter nauke i tehnike vodi ka „globalnoj unifikaciji čovečanstva“, pa je otuda „liberalna demokratija“ sa svojim univerzalističkim pretenzijama samo logičan izvod toga.

U svetlu gornjeg generalnog određenja, ekonomsku globalizaciju možemo definisati kao proces uspostavljanja svetskog kapitalističkog sistema i rasta međuzavisnosti putem globalizacije finansijskog tržišta, integracije nacionalnih tržišta i lanaca proizvodnje (definicija UNCTAD-a) kao i uspostavljanja nove društvene podela rada na globalnom nivou. U političkom i socijalnom smislu reči, globalizacija znači sve veću institucionalnu homogenizaciju sveta. Politička homogenizacija se odvija bilo prihvatanjem bilo instaliranjem putem političkog pritiska neke od varijanti političkog i socijalnog modela razvijenog i praktikovanog u tzv. slobodnom svetu. Homogenizacija političkog se odvija i putem jačanja uticaja međunarodnih institucija (MMF, UN, Svetska banka), kao i širenjem sektora nevladinih organizacija oslobođenih imperativa neupitne lojalnosti nacionalnoj državi. U pogledu kulture reč globalizacija označava širenje masovne kulture i vladavinu kulturnih stereotipa i vrednosti koji, svođenjem na istu meru, postaju vladajući obrasci svakodnevne komunikacije. Njihovo ishodište je, tvrdi se, zapadna, prvenstveno američka pop-kultura. Ovaj proces kulturnog gleichschaltovanja uveliko erodira postojeće „lokalne“ kulturne i tradicijske obrasce kao i forme kulturnog identiteta. I konačno, na naučno-tehničkom i informativnom planu, reč globalizacija označava vladavinu opštevažećih univerzalnih standarda i normi koje proističu iz univerzalnog karaktera nauke i tehnike, kao i pretvaranje

sveta u globalno selo usled neprekidnog smanjenja troškova komunikacije i neslućenog povećanja brzine i kapaciteta informativne tehnologije (Nye, 2000). Globalizacija u svom idealtipskom smislu podrazumeva, dakle, potpunu integrisanost svetske ekonomije, oslobođenje troškova transporta i komunikacija, kao i „barijera kreiranih putem nacionalnih jurisdikcija“. Takvo (Giddensovo) određenje globalizacije kao procesa homogenizacije i kondenzacije vremena i prostora, možemo naći već kod Marxa. Marx na jednom mestu intencionalnu logiku kapitala (kapitala kao svetskog sistema) u svom asimptotskom vidu određuje kao „anihilaciju prostora i vremena“, (Marx, 1973: 524) kao proces dovođenja shemata N-R-N' do svog idealnog spekulativno kapitalističkog oblika N-N'.

Zanimljivo je da se i marksizam i klasični liberalizam u pogledu ocene procesa globalizacije u mnogo čemu podudaraju. Obe doktrine slažu se u pogledu civilizujuće i emancipatorske uloge modernog kapitalističkog pogona. Oba učenja su u procesu kolonijalizacije vođene ekspanzionističkom logikom kapitala videli svojevršno lukavstvo uma. Po Marxu, kapital revolucionišući sredstava za proizvodnju, gonjen imanentnom logikom ekspanzije (neutoljiva glad za profitom), ukida ne samo samonikle odnose zavisnosti, nego kroz proces podruštvljavanja rada proizvodi kako svetsku istoriju i svetsku kulturu tako i nužne pretpostavke za emancipaciju čovečanstva kao takvog. Za liberale, pak, razvoj kapital odnosa i uspostavljanje svetskog tržišta je uslov ne samo razvoja tehnike i materijalnog prosperiteta nego i uslov širenja civilizacije i univerzalnih vrednosti kao zaloge slobodnog sveta. Dakle oba učenja smatraju da je globalizacija kao rezultat imanentne logike kapitala neizbežan civilizujući proces. Sličnost između ova dva učenja vidljiva je i iz činjenice da ni liberalna ni marksistička škola ne daju veći značaj nacionalnoj državi kao ni nacionalnim, kulturnim i tradicijskim identitetima, verujući da će razvojem svetskog tržišta (liberalizam) ili ostvarenjem socijalne utopije kao neminovnog izvoda protivrečja u okviru samog kapitalističkog pogona (marksizam) nacionalna država i nacionalistički sentiment izgubiti vremenom svoju funkciju i nestati (Kellner 2001).

Istina, u okviru ove optimističke istoriozofije, postoji i jedna suštinska razlika. Marksizam uspostavljanje globalnog kapitalističkog sistema vidi samo kao poslednju stepenicu u procesu emancipacije (faza imperijalne dominacije). Ovaj sistem će usled imanentnih protivrečnosti kapitala, kao društvenog odnosa gospodstva i ropstva

zasnovanog na neekvivalentnoj razmeni, doživeti slom iz koga će nastati društvo emancipovanih pojedinaca. Za razliku od marksizma, liberalizam kapitalistički proces proizvodnje i njome uslovljene procese globalizacije, uz svu svest o njegovim nedostacima, vidi kao znak uspostavljanja one socijalne organizacije koja ispunjava obećanja prosvetiteljstva i moderne: jednakost, slobodu, bratstvo, demokratiju i ekonomiju zasnovanu na racionalnom kalkulusu. (Scholte 1996:44) U tom smislu kapitalističko društvo je, za liberale, suštinska osnova slobodnog društva čiji se nedostaci vremenom mogu ukloniti socijalnim i političkim inženjeringom, to jest razvojem i radom institucija i državnih aparata nastalim u okviru same te socijalne organizacije života. Razlika u pogledu domena civilizujuće funkcije kapitala vidljiva je i u tome što se u marksističkom diskursu obično pravi jasna razlika između globalizacionih procesa i globalizacije kapitala kao nejednake raspodele moći i resursa, dok je ova distinkcija od manje važnosti kod liberalnih mislilaca.

Upravo iz ove perspektive mnogi teretičari leve provenijencije su spremni da današnji neliberalni globalistički diskurs denunciraju kao eufemistički travestiranu priču (manevar) da se u okviru nove teorijske paradigme, i u novom jeziku koji više prikriva nego otkriva, ožive sadržaji starih teorija o modernizaciji i imperijalizmu, oslobođeni njihovog kritičkog potencijala, a u skladu sa neoliberalnom ideologijom i interesima svetskog kapitalističkog sistema. Po njima, diskurs o globalizaciji na objekt nivou ne otkriva ništa novo što već nije sadržano u paradigmi o bezsubjektnoj logici kapitala čiji je izvod i jačanje međuzavisnosti putem uspostavljanja globalnog tržišta. Ovde je, dakle reč, i dalje o organizaciji sveta života pod komandom imperijalne logike kapitala i njime uslovljenim odnosima gospodstva i ropstva kako na simboličkom tako i materijalnom planu.

Međutim i za ove autore bujanje diskursa o globalizaciji nije naprosto terminološki hokus-pokus. U samom aktu promene diskursa, u procesu preimenovanja, sumiraju se određene političke i socijalne promene (ili promene u strukturi moći) koje su se odigrale u poslednjim decenijama XX veka. Naime, u samom jeziku reflektuju se dva važne činjenice na šta ukazuju i neoliberalni zagovornici globalizacije. Prvo, svet je postao i u svakodnevnoj egzistencijalnoj perspektivi, bukvalno, jedno mesto, zahvaljujući pre svega enormnom smanjenju troškova komunikacije (Wolf 2001). Ne postoji više izo-

lovani ekonomski, socijalni, informacijski ili kulturni prostor (Nye 2001). Drugo, do juče najvažnija kapitalistička agencija – nacionalna država nije više u stanju da nađe zadovoljavajuće odgovore, s jedne strane, na imperative koje joj nameće kapital koji se uveliko organizuje na globalnom nivou (Scholte 1996:46) a s druge, kako da očuva dostignuti nivo civilizacijskih i socijalnih standarda prihvatljivih, pre svega, u periodu kada je države blagostanja bila dominantni model socijalne integracije.

Ukratko suverena nacionalna država, za kakvu znamo od periodu od Vestfalskog mira (1684) do danas u ozbiljnoj je krizi. Zaključenjem Vestfalskog mira ideja jedinstvenog carstva zasnovanog na univerzalnim vrednostima na čijem svetovnom čelu stoji car, a na duhovnom papa (Sveto Rimsko Carstvo) konačno je prestala da bude orijentir političkog delanja i odnosa u Evropi. Umesto ove ideje istaknuto je načelo suvereniteta pojedinačne države. Nacionalna država dobija primat nad idejom univerzalnog carstva. Time i njeni partikularni nacionalni interesi dobijaju priznanje i bivaju stavljani ispred univerzalističkih pretenzija. Moderna država je suverena jer ima punu slobodu tj. ekskluzivno pravo u regulisanju svoje unutrašnje i spoljne politike (Živojinović: 252). Struktura novouspostavljenih međunarodnih odnosa zasniva se na sistemu suverenih nacionalnih država kao osnovnih agenata međunarodne politike, kojima niko nije nadređen. Princip suvereniteta, donedavno nije bio dovođen u pitanje – što znači da je on važio regulativno kao da je konstitutivni princip međunarodnih odnosa. To nije bilo u neskladu s činjenicom da princip suvereniteta nikad nije u empirijskom pogledu važio apsolutno (što je država bila moćnija, to je bila suverenija) pošto je mera njegovog upražnjavanja (domen važenja) istorijski uvek bio regulisan konstelacijom međunarodnog balansa moći.

Funkcije nacionalne države su se u toku tri veka uveliko menjale. Ona je bila ne samo čuvar teritorijalnog integriteta i legitimni nosioc prava na upotrebu sile nego i osnovni oblik društvene integracije i motorna snaga kapitalističkog razvoja. Nacionalna država je putem zakonodavstva i obrazovanja niza državnih aparata nastojala da zaštiti domaće tržište radi jačanja nacionalne ekonomije i blagostanja svojih građana. A izgradnjom mehanizma socijalnog zakonodavstva nastojala je da ublaži i otkloni negativne socijalne efekte bespoštedne logike tržišne konkurencije.

Tradicionalni status nacionalne države danas je, tvrdi se, usled nezadrživih procesa globalizacije, doveden u pitanje, kako u pogledu osnovnog principa (suvereniteta) tako i u pogledu osnovnih funkcija. Ona prestaje da bude mehanizam socijalne regulacije i zaštite nacionalne ekonomije, a sve više postaje agent čija je funkcija da formuliše strategija i prioritete koji će omogućiti domaćoj ekonomiji da se prilagodi zahtevima svetskog tržišta i globalnog ekonomskog pogona, čak i po cenu delimičnog odricanja od svojih suvernih prava (Pečujlic, 1997:45).

Teza o eroziji nacionalne države

U prilog tezi da je globalizacija produkcije i finansija ugrozila „nacionalno planiranje, erodirala nacionalne suverenitete i dovela u pitanje političke identitete koji su se gradili na tome“ (Peteron, 1996:12) iznose se tri vrste argumenata prema kojima je nacionalna država je u krizi iz *strukturnih, političkih i vrednosnih* razloga.

A) Strukturni argumenti

Jedan od glavnih argumenata radikalnih globalista je da nacionalna država gubi na ekonomskoj moći i političkom suverenitetu u meri u kojoj se kapitalistički pogon uspostavlja globalno i prerasta potrebu za nacionalnom regulacijom, čime se oslobađa nacionalnih stega i granica. Prema ovom argumentu ekonomska snaga transnacionalnih kompanija ne samo da je uveliko prevazišla ekonomsku moć nacionalne države, nego transnacionalni, na korporacijama bazirani kapital stavlja nacionalnu državu pod svoju kontrolu prisiljavajući je da radikalno izmeni svoju prirodu (Beck 1999).

Moć i sposobnost međunarodnih finansijskih institucija da mobilizuju kapital uveliko nadilazi sposobnosti mnogih nacionalnih država da to učine isto. Taj raskorak se u poslednjih deset godina naglo povećava. Snaga internacionalnog kapitala leži u njegovoj mobilnosti, sposobnosti da se seli tamo gde su troškovi rada i poreza najmanji. Korporacije odlučuju kad će, gde će i pod kojim fiskalnim i infrastrukturnim uslovima investirati. Zemlje koje su suviše „skupe“ (u nastojanju da zaštite standard svojih građana) bivaju logikom konkurencije i tržišta „kažnjene“. S druge strane, disperzija servisa i

produkcije širom sveta, koja je omogućena modernom informatičkom tehnologijom, postepeno ukida identitet između korporativnog i nacionalnog znaka. Uz to, kontrola nad naučnim i tehničkim pogonom danas je više u rukama krupnog globalnog kapitala nego nacionalne države. Izgubivši kontrolu i moć nad ovom najvažnijom produkcijom snagom, nacionalna država je osuđena na slabljenje.

Ekspanzija globalnog finansijskog tržišta, tržišta kapitala i tržišta radne snage daju sve veću moć korporacijama dok istovremeno umanjuje kompetencije nacionalne države u nizu njenih predašnjih nadležnosti. Tako naprimer ekspanzija finansijskog tržišta (što je po mnogima najvidljiviji i najmoćniji aspekt globalizacije) umanjuje moć nacionalne države u pogledu monetarne i fiskalne politike – čime je sposobnost dugoročnog nacionalnog planiranja uveliko dovedena u pitanje (Giddens 1999). Nemogućnost da kontroliše tokove kapitala i njime određene tokove radne snage onemogućuje državu da provede adekvatnu kontrolu radne snage i ubiranje poreza, a time i omogući primerenu socijalnu politiku. Deo profita, koji je nekad bio pod kontrolom države kao materijalna osnova socijalnog zakonodavstva (*welfare state*) sada izmiče toj kontroli, jer kapital deluje globalno, a država samo u okviru svojih granica. Time je dovedena, posredstvom zahteva za deregulacijom, u pitanje socijalna funkcija nacionalne države.

Svi ovi procesi se, prema radikalnim zagovornicima globalizacije, dešavaju spontano – nezavisno od diskusija u parlamentu, zakona, ili vladinih odluka (Beck 1999). Statistike pokazuju da je ekonomska moć finansijskog i korporativnog kapitala daleko veća od ekonomske moći najvećeg broja država u svetu, pa bi eventualni sukob interesa između državnih i korporativnih aparata išao na štetu prvih. Stoga je, tvrdi se, u interesu nacionalne države da se prilagodi interesima globalnog kapitalističkog pogona (čiji je glavna pogonska snaga korporativni kapital), pošto istorijsku i ekonomsku bitku protiv njega ne može dobiti. Sve ove teze, u prilog dokaza o opadanju moći nacionalne države, demonstriraju se analizom niza primera iz novije ekonomske istorije.

B) Egzistencija globalističke političke volje

Nezavisno od toga da li procesi globalizacije teku „spontano“, kako smatraju neoliberalni mislioci, ili ne, vidljivo je da postoji politička volja da se ovi procesi ubrzaju.

Ne ulazeći u ozbiljniju analizu nosice te političke volje možemo locirati pre svega u polju vladajućih političkih elita najmoćnijih zemlja razvijenog Zapada. Ugledni američki diplomata S. Talbott je u jednom dosta citiranom tekstu još 1992 godine izneo tezu visokog političkog napona: da su nacije i nacionalne države zastarele, da smo mi već postali građani sveta i da XXI vek treba da bude vek u kome će celokupno čovečanstvo priznavati samo jedan globalni autoritet. Time je zagovarao ideju svetske vlade (Talbott 1992). Slične ideje možemo naći i u izjavama velikog broja vodećih svetskih lidera kao i u osnovnom tonu tzv. Klinton-Ananove doktrine, tj. u stavovima ove dvojice iznetim na zasedanju Generalne skupštine UN 1999. Ovim idejama su skloni, sudeći po njihovim izjavama, i pojedini moćni predstavnici svetske finansijske elite kao i najveći deo onoga što Huntington označava Davos elitom. Na jednoj sednici „Trilateralne komisije“ D. Rockefeller, inače njen predsednik, izjavio je: „Nadnacionalna vlast svetskih bankara i intelektualnih elita ima prvenstvo nad pravom naroda na samoopredeljenje“ (Ranković, 2000). G. Soros, jedan od glasnogovornika političke globalizacije, samo u izgradnji supranacionalnih institucija, koje transcendiraju nacionalne suverenitete, vidi garanciju efikasne kontrole globalnog tržišta, koje prepušteno spontanitetu, kako on tvrdi, ne proizvodi globalnu ravnotežu, nego vodi ka svetskom neredu i nestabilnosti. Slične ideje zastupa i dobar deo evropske socijaldemokratije koja polazi od ideje da procesi demokratizacije u uslovima ubrzane globalizacije ne mogu biti „ograničeni na nivo nacionalnih država“ (Giddens 2000). Ovim idejama su skloni i mnogi pripadnici nove klijentelske elite u bivšim realsocijalističkim zemljama, bez obzira da li deluju kroz institucije vlasti ili mrežu nevladinih organizacija. Evidentno je da relevantna volja za globalizacijom postoji, mada bi o modalitetima i prirodi motivacije te volje trebalo šire raspravljati.

Zagovornici globalizacije, nastojeći da legitimišu svoje političke projekte, vide u neminovnosti ovog procesa važan argument ali ne i jedini. U procesima globalizacije oni vide ispunjenje velikih obećanja Moderne i prosvetčenosti: uspostavljanje globalnog ekonomskog pogo na zasnovanog na logici racionalnog ekonomskog kalkulusa vodi ne samo privrednom prosperitetu nego i uspostavljanju globalnih političkih institucija univerzalno obavezujućih za sve subjekte međunarodne politike, čime se na globalnom nivou osiguravaju demokratski poreci i

vladavina prava, sve do zaštite osnovnih građanskih i individualnih prava. Izgradnja globalnog civilnog društva, međuzavisnost i isprepleteni ekonomski interesi su najbolja garancija ne samo ekonomskog i socijalnog prosperiteta nego i očuvanja svetskog mira. Tekuća erozija povlašćenog statusa nacionalnih država koje su do sada (vođene svojim egoističkim materijalnim i simboličkim interesima) bile osnovni generator nacionalnih, religijskih i kulturnih animoziteta i surevnjivosti, u izgradnji međunarodnih odnosa – jedan je od osnovnih preduslova u ostvarenju toga cilja.

Naznačeni procesi koji se odvijaju na ekonomskom, političkom i simboličko-normativnom planu vode ka progresivnoj eroziji nacionalne države i rastakanju njenog kako internog tako i eksternog suvereniteta (Habermas, 1998, Marc, 1996). Na ekonomskom planu nacionalna država više nije funkcionalni ekvivalent za moderni kapitalistički pogon, niti njemu primeren stupanj socijalne organizacije. Njena ekonomska moć opada u odnosu na snagu globalnog kapitala, a njeni imperativi ne slede logiku globalnog kapitala. Dok se kapital organizuje na transnacionalnom nivou (što mu omogućuje i intenzivni razvoj informativne tehnologije), nacionalna država to nije u stanju što sledi iz njenog principa organizacije. Ona nije ni okvir u kome se mogu rešavati problemi nastali razvojem moderne tehnologije i uspostavljanjem sve snažnijih odnosa međuzavisnosti od ekonomije do ekologije. Zbog tehničke uznapredovalosti sveta i rasta međuzavisnosti, zasebne politike nacionalnih država nisu više moguće. Time nacionalna država gubi na spoljnopolitičkom suverenitetu. Proces globalizacije ukidaju strukturu starog oblika međunarodnih odnosa, koja se zasnivala na supremaciji nacionalne države u unutrašnjim pitanjima. Unutrašnja politika nacionalnih država – usled rasta međuzavisnosti i tehnološkog „brisanja razdaljine“ – postala je u isto vreme i spoljašnja politika (a važi i obrnuto) što se može demonstrirati nizom primera. Stoga je potreba za izgradnjom političkih institucija na supranacionalnom nivou, što *eo ipso* znači i ograničenje suvereniteta – imperativ dana. Nacionalna država gubi svoju pređašnju ulogu i na socijalnom planu. Ona nije u stanju da zahteve globalnog kapitala efektivno harmonizuje sa zahtevima političke zajednica. Naime, welfare state je postala „preskupa“, kako se tvrdi, iz mnogih razloga. Socijalna država je, prvo, preveliko opterećenje za privrede koje su uvučene u kompeticiju na globalnom

nivou. Drugo, usled demografskog rasta, broj potencijalnih uživalaca beneficija socijalne države mnogo brže raste od broja onih koji omogućuju funkcionisanje socijalne države. Moderni kapitalistički pogon uveliko oslobođen kontrole nacionalne države nameće novi radni moral i povišenu odgovornost svakog pojedinaca za sopstvenu sudbinu. Nacionalna država otuda mora da reformiše svoju socijalnu politiku na račun redukcije socijalnih davanja. Trendu deregulacije nije u stanju da se odupre ni nacionalna država, ali ni postojeći sindikati koji budući organizovani na nacionalnom, a ne na globalnom nivou, nemaju mehanizme javne kontrole internacionalnog kapitala i njegovih mehanizama samoreprodukcije.

I konačno, nacionalna država je izgubila ulogu u formiranju nacionalnog ethosa – što je donedavno bilo uveliko u njenoj kompetenciji. Razlog za to je, kako Giddens navodi, rast kosmopolitske svesti, procesi „spontane globalizacije odozdo koja uključuje milione običnih ljudi“ (Giddens 2000). Ova narasla kosmopolitiska svest ima svoje funkcionalne imperATIVE koji se očituju u traženju novih mehanizama političke i civilne reprezentacije. Otuda u egzistenciji velikog broja nevladinih organizacija pojedini političari i teoretičari vide nastanak protoinstucionalnih mehanizama budućeg svetskog poretka. Na drugoj strani, ovaj deficit nacionalne države u formiranju osobnih kolektivnih identiteta je posledica sve očitijeg političkog i ekonomskog pritiska, od strane zemalja razvijenog Zapada i međunarodnih organizacija kao njihovih transmisija, da se usvoje politički i socijalni razvijeni u okviru zapadnoevropskog civilizacijskog kruga modeli (sa pretenzijom na univerzalno važenje).

Postoji slaganje velikog broja socijalnih teoretičara, političara i poslovnih ljudi da su procesi globalizacije u izvesnom smislu nezadrživi. Ovi procesi su doveli u pitanje dosadašnju funkciju i ulogu nacionalne države i celog niza njenih institucija kakvu znamo od kraja 18 veka do danas u mnogim njenim nadležnostima. Zato se i govori o krizi nacionalne države i njenih funkcija, to jest o gubitku ili slabljenju njenog glavnog principa – principa suvereniteta. U perspektivi međunarodne politike ovo stanje se tematizuje kao insuficijencija starog modela uređenja odnosa između međunarodnih subjekata – u kome je poštovanje nacionalnog suvereniteta imalo centralno mesto. Zaštita ljudskih prava na bilo kojoj tački zemljine kugle, kao generalni princip uređenja međunarodnih odnosa u vladajućem zapadnom diskursu,

dobila je primat nad principom suvereniteta nacionalne države koji joj je davao ekskluzivno pravo u pitanjima unutrašnje organizacije i nadgledanja.

Tri gledišta o globalizacionim procesima

Mada postoji uveliko saglasnost oko toga da su moderna društva suviše kompleksna da bi postojao jedan ekskluzivni izvor suvereniteta i da je na delu preoblikovanje tradicionalnog koncepta suverene nacionalne države, kod izvesnog broja teoretičara i političkih aktivista postoje ozbiljne rezerve u odnosu na stanovište da je nacionalna država odigrala svoju istorijsku ulogu. Ove rezerve se pravdaju upravo realpolitičkom analizom faktičkog stanja međunarodnih odnosa i aktuelnom ulogom države i njenih institucija. To ima za posledicu ne samo različitu ocenu tekućih procesa globalizacije nego i formulisanje katkad dijametralno suprotnih strategija u pogledu odgovora na izazove globalizacije.

Imajući ovo u vidu, različita gledišta o globalizacionim procesima možemo grubo podeliti, sledeći Giddensa i Habermasa, u tri grupe:

a) Na već pominjane neoliberalne zagovornike globalizacije koji u tim procesima i *eo ipso* u eroziji nacionalne države vide veliki civilizacijski pomak: uspostavljanje globalnog kosmopolitskog društva i globalne ekonomije. Globalizacija po njima, kako kaže Giddens, donosi korist svima. (Giddens, 1999)

b) Skeptike koji se ili a) suprotstavljaju globalističkoj tezi o neizbežnoj eroziji nacionalne države – tvrdeći suprotno: u modernom kapitalističkom pogonu samo jake i stabilne države imaju izgleda na uspeh; politika države, po njima, i dalje ima primat u odnosu na logiku tržišta; b) Ili ukoliko se slažu sa iznesenom ocenom tekućih globalizacionih procesa, oni u procesu erozije nacionalne države vide pretnju razgradnje socijalnih temelja na kojima počiva moderna demokratija i civilna organizacija života čije jezgro i dalje čine stabilizovani nacionalni i kulturni identiteti. Zbog toga oni apeluju na uvođenje protekcionističkih mera u svim sferama sveta života da bi se zaštitile stare političke i socijalne strukture od razornih posledica globalizacije. Habermas ovu struju označava konzervativnom, a njene nosioce teritorijalistima, izolacionistima i nacionalistima.

c) Zagovornici tzv. trećeg puta smatraju da je nacionalna država i dalje važan subjekt kako postojeće organizacije društvenog života tako i međunarodnih odnosa. Prihvatajući da su procesi globalizacije nezaustavljivi i imajući kritičku svest o političkim i socijalnim troškovima ovog procesa, smatraju da se nacionalna država mora transformirati u skladu s imperativima vremena i modernog kapitalističkog pogona. U defanzivnoj varijanti zastupnici ove opcije (pre svega vladajuće elite zemalja u tranziciji) nastoje da nizom makro i mikroekonomskih mera omoguće svojim zemljama da se što bezbolnije uklope u globalizacione procese diktirane zahtevima međunarodnih organizacija i korporativnog kapitala. U ofanzivnoj, optimističkoj varijanti promoteri ove pozicije (pre svega političke i kulturne elite u okviru Evropske Unije) nastoje da izgrade ceo niz mehanizama i institucija koje će omogućiti nesmetanu ekspanziju privrednog pogona (tzv. politika slabe vlade, podrška preduzetništvu, decentralizacija države i povećanje lične i radne odgovornosti, socijalni pakt između poslodavaca i sindikata itd) (Giddens 2000) u uslovima otvorenog globalnog tržišta. U isto vreme, oni apeluju na iznalaženje novih formi političke organizacije koje nadilaze nacionalne granice i time otklanjaju pretnju legitimacionog demokratskog deficita usled nekontrolisanog procesa globalizacije i integracije pod komandom kapitala. To jest izgradnju onih institucija koje preventivno deluju, s jedne strane, protiv uvećane moći nadnacionalnih birokratija i vladajućih finansijskih i menadžerskih elita u postnacionalnom društvu, a, s druge, omogućuju efektivnu građansku participaciju u donošenju fundamentalnih odluka koje se tiču svakodnevnog života (Falk, Strauss, 2001).

Država je ipak važna

U ovom odeljku iznećemo nekoliko kontra-argumenata, sa pozicije skeptika, formulisanih protiv globalističke teze o eroziji (zalasku) nacionalne države usled nadmoći tržišta. Prema zagovornicima ovog gledišta premoć politike nad tržištem u uslovima globalizacije raste. U tom smislu država i njeni aparati ne odumiru, nego suprotno verovanju neoliberala dobijaju na relevantnosti. Kao primer za to najčešće se analizira uloga Sjedinjenih Američkih Država, iz čega se izvodi zaključak da u eri globalizacije samo jake i dobro organizovane države imaju razloge za optimizam (Waltz, 2001, Wolf

2001). Centralni argument je teza da ne postoji jaka empirijska veza između tvrdnje o procesu opadanja moći nacionalne države i tvrdnji da u osnovu toga leže ekonomski procesi globalizacije (Evans, 1997: 64). Ako ta veza i postoji, nju treba tražiti ne u sferi ekonomske nužnosti, nego u sferi politike i geopolitike (domen političke volje).

1) Jedan od često iznošenih argumenata je pozivanje na istoriju. Prema ovom argumentu, na koji se obično pozivaju teoretičari svetskog sistema, u pojmu globalizacije nema ničeg novog. Kapitalistički sistem je intencionalno uvek bio globalan sistem (Arrighi). U tom pogledu, izraženo jezikom statističkih pokazatelja, nivo ekonomske globalizacije i ekonomske zavisnosti među narodima, tek je krajem XX veka dostigla nivo sa kraja XIX i početka XX veka. To važi kako za protok i mobilnost kapitala, strane investicije, međunarodnu trgovinu, tako i za kretanje radne snage i masovne migracije stanovništva. S druge strane, dobro dokumentovane empirijske analize rasta i opadanje globalne međuzavisnosti tokom XX veka, su krucijalni dokaz da se procesi globalizacije moraju posmatrati i kroz prizmu vladajućih geopolitičkih interesa – to jest u svetlu geopolitičkih odnosa moći. (Wolf)

2) Sledeći argument tvrdi da i pod pretpostavkom da je politika globalno orijentisana, ekonomija ostaje i dalje nacionalno orijentisana. U prilog tome se navodi npr. činjenica da je oko 82% Amerikanaca zaposleno u ekonomskom sektoru koji jedva da je uključen u međunarodnu trgovinu (Waltz, 2001). U isto vreme studija o sto vodećih svetskih korporacija ukazuje na to da su one pre svega vezane za zemlju maticu. Sprega interesa države i interesa korporativnog kapitala nije spoljašnja, nego je unutrašnja. Egzistencija moćnih korporacija od strateškog interesa za državu ne zavisi samo od logike tržišta nego i od interesa domicilne države – što se u okviru mnogih studija dokazuje nizom primera. Uz to su tržišta najmoćnijih zemalja i dalje povezana sa velikim brojem protektivnih mera i mehanizama nametnutih od strane nacionalne država. Po ovim teretičarima politička i ekonomska moć Amerike se ne zasniva na elementu zavisnosti, nego upravo suprotno na elementu relativne ekonomske nezavisnosti od ekonomija drugih država.

3) I pored tvrdnji da gube na relevantnosti usled globalizacionih procesa nacionalne države su i dalje glavni akteri međunarodne politike. Pad Berlinskog zida, bombardovanje Iraka, razbijanje

Jugoslavije, mada mogu biti pravdani i ekonomskim interesima krupnog kapitala, ipak su bile pre svega odluke političke volje, a ne premoćne logike globalnog tržišta. Nacionalne države su i dalje moćnije od korporacija, zahvaljujući tome što kontrolišu teritorije, legitimno raspolazu vojnom silom, održavaju pravne i ideološke aparate. U tom smislu države se međusobno ne razlikuju toliko po funkciji koliko po kapacitetima moći da ostvare određene ciljeve (razume se i ekonomskim). A to je i dalje odlučujuća činjenica, kako primećuje Waltz, međunarodne politike. U pogledu ovoga slažu se ne samo predstavnici realpolitičke škole kao što je Z. Brzezinski nego i zagovornici trećeg puta kao što je Giddens.

4) Imajući u vidu važnost politički organizovane volje u vidu države za ostvarenje ekonomskih (i simboličkih) interesa, tvrdi se dalje, samo jaka i fleksibilna država može biti garant političke stabilnosti i time osnova ekonomskog prosperiteta i razvoja u uslovima rastuće globalizacije i sve veće međunarodne kompeticije. Ukoliko neke od moćnijih država i odustanu od kontrole tokova kapitala i dobara onda to nije zato što nisu u stanju da provedu kontrolu, nego zato što im je to u trenutnom interesu (Marcuse 2000). Slaba država nije u stanju da se prilagođava neprekidnim fluktuacijama na međunarodnom tržištu novca, kapitala i radne snage. Usled toga ona nema poverenja investitora i investicionog kapitala. Za elaboraciju ove teze navodi se primer Kine iz peroda tridesetih kao i analiza stanja afričkih država (koje su potpuno pale pod kontrolu međunarodnog finansijskog kapitala) (Mwangi, 1995) i današnje Rusije. Svaki menadžer, tvrdi Evans, suprotno vladajućoj priči o slabljenju moći države i dalje teži da vodi pregovore sa stabilnim i jakim državama (Evans, 1997). U prilog tome navodi se primer snaženja istočno azijskih ekonomija gde su država i njeni aparati imali centralnu ulogu. Time se implicitno dovodi u pitanje i teza da postoji direktna veza između ekonomskog razvoja i razvoja demokratskih institucija.

5) Moderna država ne samo da nije izgubila značaj u pogledu ekonomije i međunarodnih odnosa, nego i u svim drugim oblicima života ima sve veću ulogu. U tom smislu, teza da je država izgubila monopol po pitanjima unutrašnjeg suvereniteta, bar kad se tiče onih najrazvijenijih, u svetlosti rastućeg broja funkcija i domena koje država obavlja je veoma problematična. Statistike pokazuju da uloga države, ukoliko je reč o najnaprednijim i najmoćnijim ekonomijama

sveta, i dalje raste i to ne samo u pogledu ekonomije nego i socijalne regulacije. Tako npr. nakon Drugog svetskog rata vlade zemalja današnje evropske unije su kontrolisale oko 25% bruto društvenog proizvoda, dok se danas to popelo na 50%. Slična istraživanja (Rodik i Gerret) pokazuju da je u poslednjih 30 godina rast troškova vlada bio proporcionalan rastu trgovine i ekonomije. Dalje, kapaciteti države da sprovede efikasnu politiku oporezivanja i taksi danas su daleko veći nego pre. Uz to ubrzan tehnološki razvitak stavlja državu ne samo pred nove zadatke u pogledu održavanja standarda i kontrole tehnološkog pogona, nego uvećava i njenu moć u pogledu kontrole svojih građana. I konačno, integracija svetske ekonomije, organizovanje saradnje sa ekonomskim međunarodnim institucijama, zaključivanje tarifnih ugovora, kao i zaštita intelektualne svojine kao jednog od najvećih izvora profita zahteva ne samo kontinuitet nego i jačanje proaktivne uloge nacionalne države (Marcuse, 2000; Evans, 1997).

6) Nacionalna država i dalje je jedan od najvažnijih agenata u izgradnji kolektivnog identiteta svojih građana. Očuvanje snažnih kolektivnih identiteta (što uveliko zavisi od snage i kapaciteta države) pretpostavka je političke stabilnosti i ekonomske uspešnosti na duge staze. Identitet građanina sveta, je velika civilizacijska tekovina, ali on ne može biti adekvatna politička zamena za lokalne i nacionalne identitete. Ljudi, empirijski gledano, nisu spremni da se ovoga odreknu u ime ideje građanina globalnog društva. U tom smislu čak i F. Fukayama, jedan od zagovornika globalizacije, tvrdi da samo „snažna svest o nacionalnom jedinstvu“, „nužno prethodi pojavi stabilne demokratije.“ (Fukuyama. Kraj istorije...s. 56). Iskustvo pokazuje da društva sa jakim osećanjem kolektivnog identiteta (a to su upravo društva razvijenog Zapada) najbolje uspevaju u onom polju koje se zvanično određuje kao globalizacija. Razvoj civilnog sektora (koji omogućuje organizaciju društva nezavisno od državnih aparata), kako pokazuje iskustvo, uspešan je samo pod pretpostavkama snažne i dobro organizovane države. U suprotnom, slabljenje države vodi degeneraciji civilnog društva. Stoga je i u interesu razvoja civilnog društva egzistencija jake države jer to je tek zaloga vladavine građana, a ne transnacionalnih elita kapitala (Evans, 1997). Slabe države i slaba društva, bez jasno profilisanog identiteta, postaju objekt društva (žrtve) u okviru sistema globalne ekonomije, ali ne toliko iz ekonomskih koliko iz razloga insuficijencije političkih kapaciteta.

Na osnovu izloženih argumenata sledi zaključak da teza globalista o kraju nacionalne države ne stoji. Država kao odlučujući faktor međunarodne politike i oblikovanja političke volje i dalje ima nadmoć nad tržištem. Nacionalna država će i ubuduće imati odlučujuću ulogu za organizaciju života kako iz razloga socijalne i političke prirode (regulisanje pravnog područja), psihološke (izgradnja i održanje kolektivnog identiteta) tako i iz ekonomskih razloga uključivanja (i zaštite) sopstvene ekonomije u globalnu ekonomiju. Štaviše, u uslovima uznapredovale globalizacije, samo snažne i dobro organizovane države imaju šanse da opstanu kao subjekti, a ne objekti, sistema međunarodnih odnosa. Iz toga sledi da nacionalna država, u uslovima sve veće konkurencije, pre dobija nego što gubi na značaju.

Globalizacija i geopolitički odnosi moći

Teza da uspešne ekonomije deluju samo u sinergiji sa organizovanom moći države ima za posledicu značajnu promenu perspektive u razmatranju odnosa globalizacije i funkcije nacionalne države. Globalizacioni procesi se moraju posmatrati ne samo kao posledica bezsubjektne logike tržišta nego i kao rezultat geopolitičkih odnosa moći. To sledi iz realpolitičke činjenice da geopolitički i ekonomski interesi nisu međusobno nezavisni elementi, nego da se u modernom svetu pojavljuju kao integrisan sklop.

Da je to tako vidi se ne samo iz trivijalne činjenice da tokovi kapitala nisu odvojeni od interesa politike velikih sila (i na njima uspostavljenih odnosa političke zavisnosti) nego i iz činjenice da međunarodne organizacije i ekonomske institucije, ustanovljene od strane najmoćnijih zemalja zapada (MMF, Svetske banke, itd.), nisu naprosto instrumenti komunikacije između različitih međunarodnih subjekata nego i aparati u koje je nametanjem obavezujućih pravila igre upisana i određena geopolitička struktura (Borchgrave, 1996). Pravila igre, koju provode međunarodne agencije, uveliko su formulisana u skladu s interesima hegemonih država. U tom smislu vodeće međunarodne organizacije preuzimaju na sebe funkciju disciplinovanja i čuvara vladajućih odnosa svetske moći. Zahtevi za privatizacijom nacionalne privrede i deregulacijom socijalne države, koji su sastavni deo filozofije ovih institucija, u funkciji su podvrgavanja celokupne svetske ekonomije zahtevima modernog kapitalističkog

sistema. I konačno, nadmoć logike političkog, prema ovim autorima, da se sagledati i iz činjenice da procesi političke i ekonomske integracije, u krajnjoj instanci, zavise od nastrojenja političke volje, a ne prosto od postojanja ekonomske međuzavisnosti. Za međuzavisnost je dovoljna ekonomija, kako kaže Waltz, dok je za integracije neophodna država (Waltz, 2001). Tek država (dakle organizovana politička volja) može ostvariti ideje globalista, a ne prosto ekonomska logika tržišta. U tom smislu, tvrdi se da globalizacija nije prosto rezultat ekonomske nužnosti nego u istoj meri, ako ne i više, rezultat političke volje. To važi kako za prošlost tako i danas što se može videti na primeru istorije liberalizacije ekonomske politike tokom XIX i XX veka (Wolf, 2001). Međutim, čak i kad je reč o tržištu, ni ono ne sledi principe spontaniteta. Naime, prema ovim autorima, nema uređenog globalnog tržišta bez organizovane sile a to je i dalje u kompetenciji najmoćnijih država. Upravo ovo ukazivanje na vezu ekonomije i sile sadržano je u oporom stavu Thomasa Friedmana publikovanog u *New York Times*-u da nevidljiva ruke tržišta nikad ne radi bez nevidljive pesnice (Friedman 1999).

Ovaj pomak od analize ekonomije ka logici političke moći u svetlu globalne politike upućuje na drugi manje privlačan aspekt globalizacije. Gledano iz perspektive sinergičke veze ekonomije i državne moći, procesi globalizacije se pokazuju ne kao spontani procesi oslobođeni geopolitičkih interesa najmoćnijih država, nego upravo suprotno, oni su u funkciji promocije tih interesa. Stoga od strane levo politički orijentisanih aktivista, često iznošena teza da govoriti o globalizaciji danas znači govoriti o globalnoj ekonomskoj i političkoj dominaciji SAD (People's Tribune, 1998) ima u sebi i pored aktivističkog redukcionizma dosta istine. Globalizacija se odvija shodno logici moći po principima asimetrije, a ne simetrije. Gornja teza, da samo jake i moćne države mogu efikasno da prate procese ekonomske globalizacije, ima svoj komplement, suprotan optimizmu neoliberalnih zagovornika globalizacije, u tezi da procesi globalizacije ne erodiraju nacionalne suverenitete moćnih država nego suverenitete malih, ekonomski slabih, i neorganizovanih država. Poštovanje principa nacionalnog suvereniteta kao regulativnog principa međunarodnih odnosa ugrožena je danas ne toliko logikom ekonomskog razvoja koliko narušavanjem balansa moći na kojima se zasnivao dosadašnji međunarodni poredak. Formulirano na nivou

opšteg principa moglo bi se reći: u tekućim procesima globalizacije ne radi o se eroziji principa nacionalnog suvereniteta kao takvog (pošto to ne važi za, kako empirijske analize pokazuju, vodeće države sveta) nego o eroziji nacionalnog suvereniteta slabih i malih država. Procesi globalizacije ne idu s one strane nacionalne države, nego su jake nacionalne države subjekt globalizacionih procesa, sastavni deo procesa globalizacije. (Meszaros, 2000) Uzrok toga nije toliko rastuća homogenizacija i rast međuzavisnosti usled delovanja logike tržišta koliko rastuća nejednakost u kapacitetima država da realizuju svoje geostrateške i nacionalne interese.

Globalizacija i emancipacija

Time se pitanje o eroziji nacionalnog suvereniteta postavlja na drugi način – kao pitanje ko gubi a ko dobija. U tom pogledu, diskurs o smrti nacionalne države kao generalna priča ima status ideologije jer, na simboličkom planu, prikriva temeljni odnos nejednakosti. Nema sumnje da vodeće političke i kulturne elite ekonomski slabih i malih država, vođene imperativima dana, moraju tražiti strategije prilagođavanja novim odnosima svetske moći. No njihov pokušaj da se integrišu u globalne tokove ekonomije i distribucije političke moći biće manje uspešan ukoliko postanu i same žrtve ideološke vere (i time saučesnici) da u procesima globalizacije nacionalni suvereniteti i nacionalne države gube na važnosti.

Prema iznesenom gledištu, sam neoliberalni diskurs o globalizaciji sa svojim izvodom o slabljenju nacionalne države, mada protivreći činjenicama, barem kad su u pitanju najmoćnije države, treba razumeti kao jedan moćan ideološki diskurs. On je otuda u funkciji simboličkog komplementa imperijalne volje za moć, tj. u funkciji nastojanja hegemonih država da se tekući procesi, zasnovani na logici promene globalnih odnosa moći prikažu kao prirodni procesi zasnovani na logici ekonomskog tržišta i na taj način „normalizuju“.

„Homogenost“ i prividna „doslednost“ diskursa o globalizaciji i na njemu izgrađenog mita o slabljenju države, počiva, kao što smo rekli na pogrešnom stavu da između procesa globalizacije i erozije nacionalne države postoji nužna logička veza. Ovaj ideološki privid nastaje usled metodološke pogreške (holistički pristup) gde se na jednoj strani ekstrapolira nacionalna država, a na drugoj interesi kapitala kao

homogeni sinhroni entiteti. A to, kako empirijske analize pokazuju, ne stoji, pa time simplifikovani mit o smrti nacionalne države više zavodi nego što omogućuje valjanu analizu onoga što se stvarno događa.

Time se gore provedena analiza u svojim nalazima uveliko podudara sa nizom marksističkih analiza o prirodi modernog kapitalističkog pogona kao svojevrsne prikirivne sinergije između ekonomije, moći državnih aparata i vladajućih diskursa. Analize N. Poulantzasa o nacionalnoj državi kao organizaciji niza protivrečnih interesa sa dominantom mogu i danas biti od koristi. To isto važi i za analizu kapitala koji se ne sme razmatrati kao homogen, ni sinhronijski ni dijahronijski. Tu je reč o različitim istorijskim fazama i frakcijama kapitala (Jessop, 1999). Stoga teza o slabljenju i iščezavanju nacionalne države i njenoj nesposobnosti da kontroliše globalizacione procese traži mnogo razvijenije „konceptualno i lingvističko pojašnjenje“ (Marcuse, 2000).

Upravo ova negacija jake veze između globalizacije i erozije nacionalne države, otvara put za normativnu kritiku efekata globalizacije. Ovaj tip kritike počiva na negaciji druge nereflektovane pretpostavke globalističkog diskursa prema kojoj su procesi globalizacije u isto vreme i procesi emancipacije. Tu se ukazuje da tekući globalizacioni procesi ne vode, kako se optimistički veruje, realizaciji obećanja Moderne. Globalizacija trgovine, tržišta i kapitala nije dovela do smanjenja dispariteta između bogatih i siromašnih nego do, kako statistike pokazuju, drastičnog povećanja. Ona nije u stanju da „za najmanje polovinu stanovništva obezbedi uslove života prema sopstvenim pravilima“ (Meszaros, 2000). To važi kako u pogledu širenja jaza između Severa i Juga tako i u pogledu sve većeg rasta socijalnih razlika i unutar najbogatijih država sveta. Kapital svoje gospodstvo s ojačalom snagom uspostavlja preko konstituisanja globalne produkcione mreže. Sam ovaj proces koji je izmakao kontroli nacionalne države nije vođen interesom javnog dobra, nego kao u početnoj fazi razvoja kapitalističkog pogona privatnim interesom, ali sada ne pojedinačnog kapitaliste, nego interesom moćnih korporativnih i finansijskih elita. Država, podvrgnuta interesima ovih elita sve više radi u korist internacionalnog kapitala, a sve manje u korist svojih građana. U tom smislu globalizacija, i neobuzdani rast *laissez faire* kapitalizma dovodi do retrogradnog stavljanja javnih resursa i civilizacijskih tekovina pod punu kontrolu privatnih interesa, ali

sada na globalnom nivou (Arrighi). Po Bourdieu ovaj povratak nekoj vrsti radikalnog kapitalizma je svojevrsni izraz konzervativne revolucije koja se poziva, po logici agonalnog diskursa, na ideje progresa, razuma, ekonomske racionalnosti i maksimalizacije profita u želji da svaki alternativni politički i socijalni koncept diskvalifikuje kao zastareo i reakcionaran.

S druge strane, neoliberalna razgradnja socijalne države, u ime jačanja konkurentske sposobnosti korporacija, ozbiljno dovodi u pitanje, kako teoretičari na levisi tvrde, političke i socijalne tekovine klasnih borbi i izgradnje civilnog društva u poslednja dva veka. U retorici konzervativaca to se kvalifikuje kao proces koji razara socio-ekonomsku bazu liberalnog političkog konsenzusa.

Ako se pođe od iznesenih stavova da ne postoji jaka veza na jednoj strani, između ekonomskih globalizacionih procesa i erozije nacionalne države, a na drugoj, između procesa emancipacije i ekonomske globalizacije (što je u ovom tekstu samo ovlaš naznačeno), onda se teza o slabljenju nacionalne države mora uzeti sa mnogo više obazrivosti. Potrebno je ovaj fenomen sagledati višedimenzionalno, istorijski, ekonomski, geopolitički i kulturno, ali u svakom slučaju s one strane neoliberalnog mita o istorijskoj neminovnosti koji „pretvarajući ekonomske tendencije u sudbinu“ propoveda „odumiranje države i nepodeljenu vladavinu tržišta“, nastojeći da od države, od Republike, od javnog dobra načini svoju privatnu stvar (Burdije, 1999: 29-30).

Bibliografija

- Arrighi, G (1997). „Globalization, State Sovereignty, and the ‘Endless’ Accumulation of Capital“ Fernand Braudel Center.
- Bart, R. (1975). „Zadovoljstvo u tekstu.“, Niš, Gradina.
- Beams, N. (1997). Marxism and the Globalisation of Production, (National secretary of the Socialist Equality Party, at Macquarie, NSW, Melbourne and LaTrobe universities, April-May 1997.)
- Beck, U. (1999). „Beyond the nation state.“ New Statesman, 12/06/99, Vol. 128 Issue 4464.
- Borchgrave, A. D. (1996). „Globalization – the bigger picture. (interview with World Bank Vice President for Environmentally Sustainable Development Ismail Serageldin) (Interview).“ The Washington Quarterly, Summer 1996 v19 n3.

- Brezezinski, Z. (1989). *The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*. New York, Scribners.
- Brzezinski, Z. K. (1997). *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. New York, NY, BasicBooks.
- Burdije, P. (1999). *Signalna svetla, prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Evans, P. (1997). „Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization.“ *World Politics* v.50, no.1
- Frank, M. (1995). *Conditio Moderna*. Novi Sad, Svetovi.
- Giddens, A. (1990). *Sociology*, Polity Press.
- Giddens, A. (1999). *Runaway world : how globalisation is reshaping our lives*. London, Profile Books.
- Giddens, A. (2000). *The third way and its critics*. Cambridge, UK; Malden, MA, Polity Press ; Blackwell Publishers.
- Habermas, J. (1998). „The European Nation-State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship.“ *Public Culture*, Winter 1998, Volume 10, Number 2.
- Habermas, J. (2000). „Crossing Globalization’s Valley of Tears.“ *New Perspectives Quarterly* 17 no4, Fall 2000.
- Habermas, J. (2001). *The postnational Constellation: Political essays*. Cambridge, MIT Press.
- Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York, Simon & Schuster.
- Jessop, B. (1999). *Globalization and the National State’* (draft), Department of Sociology, Lancaster University.
- Kellner, D. (2001). „Globalization and the Postmodern Turn.“
- Korš, K. (1970). „Marksizam i filozofija.“ Beograd, Komunist.
- Lipset, S. m. (2001). „Amerikanizacija evropske levice.“ *Republika* 269 (Journal of democracy, Vol 12. No 2, april 2001).
- Marc, W. (1996). *Rethinking Sovereignty- the Second Wave. Globaliation Theory and Practice*. London, Pinter.
- Marcuse, P. (2000). „The Language of Globalization.“ *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, Jul/Aug2000 Vol. 52(3)
- Marx, K. (1973). *Grundrisse*, Penguin.
- Meszaros, I. (2000). „The Need for a Radical Alternative: Interview with Istvan Meszaros. (Interview) Elias Kanellis.“ *Monthly Review*, Jan 2000 v51 i8.
- Mwangi, W. (1995). „Who Gains and Loses from Globalisation of the Economy.“ *Econews Africa*, Vol. 4, no. 20, December, 1995.

- Negt, O. (1991). „Slomljeni početak – Socijalizam i problem utopije: Nemačka.“ TPB 70.
- Nye, R. O. K. a. J. S. (2000). „Globalization: What’s New? What’s Not? (And So What?)“, Foreign Policy, Spring 2000.
- Nye, J. S. (2001). „Globalization’s Democratic Deficit – How to Make International Institutions More Accountable.“ Foreign Affairs, July-August 2001 v80
- Pečujlić, M. (1997). O prirodi postsocijalističkih društava. Promene postsocijalističkih društava iz sociološke perspektive, Beograd, IDN.
- People’s Tribune (1998). „Understanding Globalization“, (Online Edition) Vol. 25, No. 6/ June, 1998;.
- Peteron, V. S. (1996). Shifting Ground(s): Epistemological and Territorial Remaping in the Context of Globalization(s) – Globalization – the Second Wave. Globalization Theory and Practice. London, Pinter.
- Ranković, M. (2000). „Nova paradigma moći – balkanska i jugoslovenska iskušenja.“ Sociološki pregled 3-4 /2000.
- Rorty, R. (1997). „Can philosophers help their clients?(philosophy and economic globalization).“ The New Leader, April 7, 1997 v80 n6.
- Rouz, R. (1992). „Ka gradjanskoj privredi.“ TPB 90-91
- Scholte, J. A. (1996). Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization – the Second Wave. Globalization Theory and Practice. London, Pinter.
- Strauss, R. F. A. (2001). „Toward Global Parliament. (citizen input on globalization).“ Foreign Affairs, Jan-Feb 2001 v80 i1.
- Talbot, K. (1999). „Backing Up Globalization with Military Might.“ CovertAction Quarterly(Fall / Winter 1999).
- Talbott, S. (1992). The Birth of the Global Nation. Time, July 20, 1992.
- Uredništvo, WSWS. (2000). Nedostatak Političke Perspektive Prijeti Pokretu Protiv IMF-a i Svjetske Banke., WSWS, 15. aprila. 2000.
- Waltz, K. N. (2001). „Globalization and American Power.“ National Interest, Spring2000 Issue 59.
- Wolf, M. (2001). „Will the Nation-State Survive Globalization?“ Foreign Affairs, Jan/Feb2001, Vol. 80 Issue 1,
- Živojinović, D. (1985) Uspon Evrope, Novi Sad, Matica Srpska.

Zoran Obrenović

NATION STATE AND THE CHALLENGE
OF GLOBALIZATION: PROJECT DRAFT

Summary

Aspects: This project draft discusses the issues facing a nation state in the dynamic processes of globalization. First, the term *globalization* is tentatively defined as a decentralized process of condensation and homogenization of space and time. Then, the ambivalent structure of the globalization discourse, i.e. its semantic and pragmatic dimensions, are shown. The neo-liberal viewpoint is explored of the erosion and weakening of the nation state within the global capitalist power, both in terms of its (state's) traditional functions, and in terms of its internal and external sovereignty. Against the neo-liberal thesis about the decline of the nation state many empirical arguments have been offered. Some of these are presented in this text. The main point of this argumentation consists in a general view that the decline of the nation state is strongly linked with the process of globalization. In view of the critical argumentation included in the paper, it is argued that in the environment of global processes only the societies which have a strong state behind them have a chance to succeed. Politics, not economy, still dominates international relations. Emphasis on state politics opens a new perspective in discussing the process of globalization. Current globalization processes cannot be judged accurately unless geopolitical interests and the changing balance of world power are understood. Finally, the paper points to the ideological nature of the neo-liberal discourse of globalization, questioning another basic assumption of the latter, namely, the idea that the process of globalization is at the same time a process of emancipation. By challenging the positing of a necessary link between globalization and emancipation we formulate a position that allows for a normative critique of current processes.

Key words: globalization, globalization discourse, nation-state, geopolitical relations, ideology, emancipation.